

Romaner, deckare, faktaböcker och visdomsläror – läkarförfattare 2003

Författare: Lars Erik Böttiger, professor, *Saltsjö-Boo*

■ Under många år har jag nu följt mina läkarkollegers författarmödor och glatt mig åt resultatet, vilket också givit upphov till en serie översikter av läkarförfattade böcker.

Här följer ytterligare en sådan, inte med recensioner i vanlig mening, snarare en kåserande skildring av vad som under året skapats av läkarförfattarna – och som kommit till min kännedom, jag vet av erfarenhet att jag inte hittar allt. Som vanligt rör sig de författande läkarna över vida fält och inom många genrer.

Skilda ämnen och miljöer

»Förnämlig biografi över barnhusläkaren som blev professor«, skriver Yngve Hofvander. Hans lovord gäller boken om Fredrik Theodor Berg, med undertiteln »Barnläkaren som lämnade barnen, räknade fåren och retade herdarna«. Den ene av författarna, Nils O Berg, är sonson till bokens huvudperson, vilken Nationalencyklopedin utan att darra på målet utnämner till den förste professorn i pediatrik i världen. Vi har i Sverige ofta givit Nils Rosén von Rosenstein, som verkade i Uppsala nästan precis 100 år före Berg, den hederstiteln. Men rätt ska vara rätt, Rosén von Rosenstein var först professor i botanik och anatomi men bytte 1742 tjänst med Carl von Linné. Linné fick botaniktjänsten, och Nils Rosén von Rosenstein blev professor i teoretisk och praktisk medicin. Att han sedan är mest känd för sina stora förtjänster för barnsjukvården är en annan historia. Att Fredrik Theodor Berg var en stor man framgår väl i boken, som rekommenderas alla med intresse för sjukvårdens utveckling och medicinens historia. Men undertiteln förbryllade mig tills jag lyckades spåra betydelsen. Berg slutade sina dagar som chef för Statistiska centralbyrån, där han gjorde ovärderliga insatser genom att lägga grund för befolkningsstatistiken. Det var i det sammanhanget som han »räknade fåren och retade herdarna«, dvs han räknade befolkningen och retade kyrkoherdarna, som varit vana att ha ansvar för statistiken.

Ett verk som ligger litet vid sidan av allfarvägen är narkosläkaren Maria Kock-Redfors bok »Plötslig, oväntad

död«. Den handlar om hur man inom sjukvården kan stödja anhöriga som plötsligt och oväntat förlorat en kär anförvant, och inte bara hjälpa dessa, utan kanske också hjälpa andra till nytt liv. Hon beskriver hur hon genom sina samtal kan hjälpa de sörjande genom krisfasen och då också ge en bättre utgångspunkt för frågan om eventuell organdonation.

Carl-Magnus Stolt är en flitig författare med många böcker på sin opuslista. I år har han gjort ett storverk med »Medicinen och det mänskliga. Vårdkonst och vardagsetik«, en tjock och oerhört innehållsrik bok på 375 sidor, en bok som vittnar om sin författares stora beläsenhet inom många områden. Det är inte en bok för sträckläsning, vilket författaren själv framhåller i sitt förord, men det är lätt att välja ut de avsnitt man kan ha intresse av att läsa, det må nu vara vetenskapsteori och medicinsk filosofi eller medicinhistoriska fördjupningar. Det är intressant att läsa om hans väg till den humanistiska medicinen, det ämne i vilket han är professor vid Karolinska institutet. Det kapitel som har särskilt värde i

det dagliga vårdarbetet är kapitel fyra, där Stolt ger handgripliga råd om hur man kan och bör bete sig i skilda situationer. Även Nobelkommittéer kan fele – ska jag göra någon negativ kommentar är det att de långa avsnitten om varför Moniz fick Nobelpris och varför Freud inte fick det faller ur bokens ram – men det är ju bara att följa författarens råd och hoppa över de delar man inte är intresserad av.

Även om jag i regel undviker att skriva om medicinska läroböcker gör jag ett undantag också för Anna Kåver och Åsa Nilssonnes bok om nya kognitiva behandlingsformer (för fullständig titel – se boklistan). Det finns flera skäl till mitt undantag. För det första rekommenderas boken även till dem som inte arbetar med psykoterapi, för det andra har i år stora artikelserier i dagstidningarna handlat just om den patientgrupp som här är aktuell, de självstympande patienterna, inte bara kvinnor, som med författarnas terminologi får diagnosen »emotionell instabil personlighetsstörning«, och till sist har den kloke läkaren och författaren Oliver Sacks, som just besökt

Läkarförfattare under 2003

Stefan Einhorn. **Den sjunde dagen.** 192 sidor. Stockholm: Forum; 2003. ISBN 91-37-12278-9.

P C Jersild. **De ondas kloster.** 225 sidor. Stockholm: Bonniers; 2003. ISBN 91-0-010140-0.

Ingemar Hermansson. **Att vidga sitt synfält – Gustaf Hellström.** 249 sidor. Stockholm: Carlssons; 2003. ISBN 91-7203-564-1.

Maria Kock-Redfors. **Plötslig, oväntad död: att ta hand om anhöriga i akut kris.** 80 sidor. Sävedalen: Warne förlag; 2002. ISBN 91-86425-34-X.

Anna Kåver, Åsa Nilssonne. **Dialektisk beteendeterapi vid emotionellt instabil personlighetsstörning. Teori, strategi och teknik.** 296 sidor. Stockholm: Natur och Kultur; 2002. ISBN 91-27-08379-9.

Antonio Lobo Antunes. **Ha inte så bråttom in i den mörka natten.** 443 sidor. Stockholm: Forum; 2003. ISBN 91-37-12044-1.

Åsa Nilssonne. **Bakom ljuset.** 300 sidor. Stockholm: Forum; 2003. ISBN 91-37-12204-5.

Britta Randers, Nils O Berg. **Fredrik Theodor Berg. 1806–1887. Barnläkaren som lämnade barnen, räknade fåren och retade herdarna.** 391 sidor. Stockholm: Probus; 2001.

Oliver Sacks. **Morbror Volfram.** 332 sidor. Stockholm: Bromberg; 2003. ISBN 91-7608-924-X.

Nils O Sjöstrand, Björn Sahlin, Lars Sjöstrand, Bure Holmbäck. **Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser rörande doktor Glas.** 250 sidor. Stockholm: Proprius förlag; 2003. ISBN 91-7118-909-2.

Carl-Magnus Stolt. **Medicinen och det mänskliga. Vårdkonst och vardagsetik. Humanism och humaniora.** 375 sidor. Stockholm: Natur och Kultur; 2003. ISBN 91-27-07395-5.

Eva Ström. **Revbensstäderna.** 64 sidor. Stockholm: Bonnier; 2002. ISBN 91-0-057801-0.

Karin Wahlberg. **Ett fruset liv.** 385 sidor. Stockholm: Wahlström & Widstrand; 2003. ISBN 91-46-20291-9.

Liselott Willén. **Eldsmärket.** 365 sidor. Stockholm: Bonniers; 2003. ISBN 91-0-058158-5.

Karolinska institutet, citerats i anmälan av boken. Kåver och Nilsonne har för svenska förhållanden anpassat den i USA utvecklade behandlingen, som kallas dialektisk beteendeterapi. Sådana metoder strävar enligt recensenten Rigmor Robért idag efter »att läka ihop vad Oliver Sacks kallat medicinens klyvning i en själlös neurologi och en kroppslös psykoterapi« – en underbar beskrivning av ett svårt gränsområde.

Poesi och dramatik

Någon läkarförfattad poesisamling har jag inte hittat i år men finner det på sin plats att nämna att den fina poeten – och tidigare infektionsläkaren – Eva Ström under året fått Nordiska Rådets stora pris för sin förra året utgivna diktsamling »Revbensstäderna«. Om den skrev jag tidigare att den tar upp människans ställning i en grym värld, t ex i dikten »Elohim« hur hon »pressas till marken av Gudsskuldrans triceps« eller i »Sårytan« sjunger om »sömnens mörka balsam, som döljer den råa grunden av rovdjursinstinkt, av förtvivlan«.

Varför inte nämna att på Dramaten länge och fortfarande spelas »Den inbillade sjuke«, en av de många pjäser där Molière driver med läkarna och läkekunsten, den pjäs i vilken han själv spelade huvudrollen tills han efter blott några föreställningar på scenen får blodstörtning och några timmar senare avlider i sin tuberkulos. Att Molière visste att han var dödssjuk förstärker de mörka sidorna i pjäsen och ger den en ställning mitt emellan fars och tragedi. Det är inte bara läskritik vi får oss till livs, skådespelet gycklar också med vår ständiga önskan att låta oss bedragas av allehanda charlataner och hälsokurer, något som är lika aktuellt i våra dagar som på Molières tid – för över 300 år sedan!

Kvinnliga deckarförfattare

Detektivromaner ser ut att ha blivit en speciellt kvinnlig specialitet inom läkarlitteraturen. Jag har tidigare – utan att få svar! – frågat hur det kommer sig att det både i Sverige och i utlandet finns så många deckardrottningar men aldrig talar om några deckarkungar!? Liselott Willén har efter »Sten för sten« (2001) nu återkommit med en ny deckare, »Eldsmärket«. Hon har ett poetiskt språk och inser ordens makt – eller framför allt maktlösheten i orden som aldrig landar, som aldrig når in. Men de gör sig påminda, bultar och väsnas som flugor mot en fönsterruta. Det är de orden som ald-

rig når in!« Det finns många sådana ord i dag, där det tyvärr ibland blir en »icke-kommunikation« mellan sjukvårdens företrädare och patienterna. Med sina två böcker har Willén lagt grunden till ett författarskap som vi kan ha stora förväntningar på: »Henne ska man läsa«, slutade recensenten i DN sin anmälan, och Magnus Eriksson skrev i SvD »Hon skriver med lätt hand och väsentlighetsinnehåll. Dessutom förankrar hon problemen i ett omsorgsfullt gestaltat dilemma utan att ge några enkla svar. Det är vitalt och oavbrutet gripande.«

Karin Wahlberg har på tre år publicerat lika många deckare. För den första, »Sista jouten«, fick hon en silverpocketutmärkelse, den andra, »Hon som tittade in«, har hittills sålts i 100 000 exemplar, en mycket hög siffra, och nu ligger hennes tredje bok, »Ett fruset liv«, på bokhandelsdiskarna. Av de bägge föregående utspelades den första på kirurgkliniken och den andra på medicinkliniken på samma anonyma sjukhus någonstans i sydöstra Sverige. Nu har hon lämnat själva sjukhuset, men håller sig i miljöns utkanter – den mördade är en ung sjuksköterskelev, märkvärdigt anonym och svår att komma in på livet. Hennes bok ger en vardagsnära skildring av arbetet och problemen, både inom polisen och i sjukvården. Även om ett par spionerande ögon skymtar på en kyrkogård i början dröjer det länge innan mordet får sin lösning och förklaring – en nog så ovanlig sådan. Åsa Nilsonne är också en flitig och produktiv författare. Förutom »Smärtbäraren« (2002) har hon tidigare publicerat tre böcker i serien om kriminalpolisen Monika Pedersen (»Tunnare än blod«, »I det tysta« och »Kyskhetsbältet«) – nu kommer en ny volym i samma serie, delvis med en något annan karaktär, »Bakom ljustet«. Den nya boken är en hyllning till Etiopien, ett land som hon älskar sedan hon under många av sina uppväxtår bodde där med sina föräldrar och dit hon nu regelbundet återvänder för medicinsk undervisning av både etiopiska och svenska studerande. I »Bakom ljustet« stöter den sjukskrivna Monika av en händelse på en uppgift, som kunde handla om hennes egen mor,

en misstanke som hon snart får bekräftad och beslutar sig för att undersöka. Det är skumma affärer under välgörenhetens mantel och oklara uppgifter om moderns våldsamma död som för henne till Etiopien. Där hon upptäcker sig vara förföljd och måste huvudstupa lämna landet, men inte förrän hon hunnit skriva kärleksfulla

skildringar både av landet och dess befolkning – och en spännande intrig runt den privatspanande Monika Pedersen.

Litteraturvetenskap

Den pensionerade distriktsläkaren i nordligaste Norrland, Ingemar Hermansson, är en kollega med stort litterärt kunnande och förmåga att i skrift ge oss del av sina kunskaper på en lättläst och rak prosa. Han har tidigare givit ut en bok om den svensk-tyske författaren Arvid Brenner (»Den fruktbara hemlösheten. Arvid Brenner och din nästas ansikte«, 1997). Brenner ansågs ha en skarp »läkarblick«, ådagalagd i hans författarskap. Nästa bok handlade om Roger Martin du Gards författarskap (2001), intressant då denne i sitt största verk, »Slakten Thibault«, har en läkare som en av huvudpersonerna. Nu har han återuppväckt en av den svenska parnassens stora namn under förra hälften av 1900-talet, utrikeskorrespondenten och romanförfattaren Gustaf Hellström. Boken heter »Att vidga sitt synfält – Gustaf Hellström, författare och utrikeskorrespondent« och har tagits emot med bl a en mycket positiv anmälan i SvD (21 oktober). Gustaf Hellström verkade under halva sitt aktiva liv utomlands som Dagens Nyheters framgångsrike korrespondent men hann ändå med ett omfattande skönlitterärt författarskap av sådan klass att det 1941 förde honom in i Svenska Akademien. Hellström föddes och växte upp i Kristianstad. Han var son till en underofficer och kände hela sitt liv den klasstämpel som detta satte på honom. Hans härstamning och hans arbete i utlandet sätter djupa spår i hans mest berömda bok, »Snörmakar Lekholm får en idé« – att barnen ska ta studenten! Den är en roman om en klassresa genom flera generationer, till stor del sedd genom snörmakarens sonson, Dr Charles Holmes, som utbildats och verkat som läkare i USA men kommer hem till farfaderns 100-årsdag. Festen övergår i tragedi, och boken slutar med att en av släktingarna snyftande och skälvande »sitter sammankrupen på sin parkettplats i Lekholmarnas cirkus ...«. Inge-

mar Hermansson har med stor energi gått igenom Hellströms hela författarskap, inte minst alla hans tidningsartiklar, och i sin läsvärda bok frammanat bilden av en man som verkligen vidgade sitt synfält och växte med uppgiften – men ändå nu är bortglömd.

Den pensionerade fysiologiprofessorn och medicinhistorikern Nils O Sjöstrand har tillsammans med sin bror Lars, psykiater, och två andra författare, givit ut en bok om Hjalmar Söderbergs »Doktor Glas«: »Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser angående doktor Glas«. Boken har mycket av intresse att förtälja om bakgrunden till »Doktor Glas« och vad som 1905, då boken kom ut, rörde sig i tiden och dess psykiatri och ger ny kunskap om både författaren och hans romanfigur. Bland annat diskuteras om mordet på den vdevärdige pastor Gregorius skulle kunna ha gått till så som det beskrivs – och där har vi olika uppfattning, Nils O. Sjöstrand och jag. Min uppfattning är att det inte skulle ha varit möjligt, det torde efter många år ha funnits för lite cyanokaliump kvar i pillren för att döda, och om det hade funnits tillräckligt hade döden inte kommit så stillsamt, nästan omärkligt, som beskrivs i boken.

Utländska läkarförfattare

Två utländska författare får komma med i min översikt, Antonio Lobo Antunes och Oliver Sacks. Den förre, den mycket framgångsrike portugisiska författaren och läkaren, har åter skrivit en stor roman, »Ha inte så bråttom in i den mörka natten«. Man känner igen den portugisiska miljön och den i Antunes böcker alltid närvarande portugisiska historien, som binder samman och kontrasterar förgången tid och nutid. Det är en släkthistoria, som gestaltas under sju dagar och berättas av den unga – och mytomana! – dottern i familjen, Maria Clara. Hennes berättelse interfolieras av inlagda stycken om de sju dagarna i bibelns skapelseberättelse i Första Mosebok. Som vanligt vimlar det av figurer, huvudpersoner och bipersoner, och som vanligt är läsningen långt ifrån enkel. Antunes har en alldeles egen stil och teknik, där berättelsen med många utvikin- ningar och snabba associationer endast långsamt fortskrider och blir till ett helt. Mats Gellerfelt slutar sin anmälan med orden: »Antonio Lobo Antunes är en alldeles omistlig författare, en litterär värld att vinna.« Men tro inte att man kan läsa romanen på en kafferast, den fordrar tid och ostörd läsning.

Oliver Sacks förekom redan förra året i min krönika, men han får vara med i år också. Nu har hans bok »Uncle Tungsten« kommit ut på svenska under

titeln »Morbror Volfram«. Många har varit kritiska mot översättningen av tungsten till dagens korrekt kemiska namn volfram. »Tungsten« är ren och oförfalskad svenska, mineralet upptäcktes av svensken A F Cronstedt och kallades på grund av sin tyngd för »tungsten«. Boken, som redan fått många läsare, är en självbiografisk berättelse om hur Sacks redan i ungdomsåren fascinerades av det periodiska systemet inom kemin och trängde så djupt in i dess uppbyggnad att han själv kunde förutse flera grundämnen, som senare har upptäckts. Men den handlar inte bara om kemi, den handlar om Sacks egen uppväxt och utveckling, om den stora judiska familj i vilken han växte upp i London och i skuggan av andra världskriget. Oliver Sacks har i höst varit på besök på Karolinska institutet, fått insignierna på det hedersdoktorat som han erhöll i våras men då inte kunde ta emot och hållit en fascinerande föreläsning med titeln »Neurology and the soul« som tvingade fram användning av flera föreläsningssalar för att ge alla som kommit och köat en chans att få lyssna till honom.

Skönlitteratur

P C Jersild ger sig inte, i höst har han kommit med sin 27:e bok! Den nya boken är en typisk Jersild i den positiva meningen att han tycks ha en fullständigt obegränsad fantasi, varje gång kan han komma med en historia som är helt skild från alla han tidigare skrivit. »De ondas kloster« utspelas i Stockholm under 1200-talet, och Jersild ger en mustig skildring av livet i rikets blivande huvudstad med smuts, stank och sjukdom. Först tre, senare ytterligare två män kommer till

Skeppsholmen och bygger sig ett litet kloster – utan att yttra ett ord. De klarar sig med teckenspråk. Båtbyggarna, som de kallas efter sättet att försörja sig, skapar en omvänd frälsningslära – genom att göra ont ska de komma till helvetet. Och det onda gör de genom att till kloster locka fem unga pojkar, som de klär i vackra kläder och murar in i klostrets murar för att dö. Pojkarna ska komma till Gud, till himlen, och männen själva till motsatsen, till Djävulen och helvetet. Bokens andra del utspelas i nutid – eller en snar framtid, då den avkristnade Skeppsholmskyrkan brunnit ned och man startar arkeologiska undersökningar under ruinerna och kommer det ondas kloster och dess hemska hemlighet på spåren, spår som leder ända till Vatikanen. Fantasien och boken slutar med ett försök att rekapitulera händelserna i klostret, som visar sig också ha brunnit ned. En bok behöver inte ha något annat syfte än att underhålla, kanske lära och roa läsaren. Finns här något syfte kan det vara att varna för religiös fundamentalism, som i sig alltid tycks bära mycket ont.

Judisk lärdomstradition

Till slut vill jag nämna Stefan Einhorn, professor vid Radiumhemmet och författare. Han har tidigare givit ut en religionsfilosofisk bok, »En dold Gud« (1998), och återkommer nu i skönlitterär form med sju samtal mellan en far och en son. Boken heter »Den sjunde dagen«. Nog är det en egendomlig slump att två samtidiga men så helt olika böcker som Antunes (se ovan) och Einhornns båda är byggda med skapelseskildringen i Första Mosebok som bärande struktur. Einhornns bok är uppbyggd i sju kapitel, sju dagar, sju samtal precis som Bibelns skapelseskildring i första Mosebok. Han betonar i efterordet att berättelsen är skönlitterär och att samtalen inte ägt rum – men skildrar dem som »de skulle ha kunnat gestalta sig«. Samtalen bär vittnesbörd om den judiska lärdomstraditionen som genom sekler har förts vidare från far till son och som rör sig om så stora ämnen som människans uppgift och sökandet efter sanningen. De blir ett försök till en anspråklös vishetslära enligt judisk sed. Men här finns ingen fundamentalism, lärdomarna är allmängiltiga och till nytta för alla som vill söka en mening med livet. Jag vill varmt rekommendera Stefan Einhornns bok »Den sjunde dagen«. •